

OSMANLI MODERNLEŞMESİNİN SOSYAL BOYUTU: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SOSYAL POLİTİKANIN KURUMSALLAŞMASI¹

Geliş Tarihi: 12.06.2026
Kabul Tarihi: 02.07.2026
Makale Türü: Derleme

Hamit COŞKUN²
Susran Erkan EROĞLU³

Özet

Osmanlı Devleti’nde sosyal yardım faaliyetleri uzun yıllar boyunca vakıflar, loncalar, imaretler ve diğer geleneksel dayanışma kurumları aracılığıyla yürütülmüştür. Ancak XIX. yüzyılda yaşanan ekonomik dönüşümler, savaşlar, göç hareketleri ve modernleşme çabaları, sosyal sorunların çözümünde daha sistematik ve kurumsal yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen sosyal politika uygulamalarını kurumsallaşma ve sosyal devlet perspektifinden incelemektir. Araştırma nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak tarihsel araştırma yöntemi ve doküman incelemesi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Darülaceze, Darüşşafaka, Hamidiye Etfal Hastanesi, Darülhayr-ı Âlî, Eytam Sandıkları ve Darüleytamlar gibi kurumlar incelenmiştir. Bulgular, II. Abdülhamid döneminde sosyal yardım faaliyetlerinin geleneksel hayır anlayışından çıkarak devlet denetiminde kurumsal sosyal politika mekanizmalarına dönüştüğünü göstermektedir. Ayrıca bu kurumların yalnızca yardım faaliyetleri yürütmediği; eğitim, sağlık, bakım, koruma ve meslek edindirme işlevleri üstlenerek sosyal bütünleşmeye katkı sağladığı görülmektedir. Çalışma, Osmanlı modernleşmesinin sosyal boyutuna dikkat çekerek Türkiye’de sosyal devlet anlayışının tarihsel kökenlerine ilişkin literatüre katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Osmanlı Modernleşmesi, Sosyal Politika, Sosyal Hizmet, Darülaceze

JEL Kodları: I38, N33, H53

THE SOCIAL DIMENSION OF OTTOMAN MODERNIZATION: INSTITUTIONALIZATION OF SOCIAL POLICY DURING THE REIGN OF ABDULHAMID II

Abstract

Social assistance activities in the Ottoman Empire were traditionally carried out through waqfs, guild organizations, public kitchens, and other charitable institutions. However, economic transformations, wars, migration movements, and modernization efforts during the nineteenth century necessitated more systematic and institutional approaches to addressing social problems. This study aims to examine social policy practices during the Abdulhamid II era from the perspectives of institutionalization and welfare governance. The research employs a qualitative historical research design based on document analysis. Institutions such as Darülaceze, Darüşşafaka, Hamidiye Etfal Hospital, Darülhayr-ı Âlî, Orphan Funds, and Darüleytams are analyzed. The findings indicate that social assistance activities evolved from traditional charity-based practices into state-controlled and institutionalized social policy mechanisms. Furthermore, these institutions provided not only welfare assistance but also education, healthcare, protection, rehabilitation, and vocational training services, thereby contributing to social integration. The study contributes to the literature by highlighting the social dimension of Ottoman modernization and revealing the historical roots of the welfare state tradition in Türkiye.

Keywords: Abdulhamid II, Ottoman Modernization, Social Policy, Social Work, Darülaceze

JEL Codes: I38, N33, H53

¹ Bu çalışma, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi’nde Prof. Dr. Susran Erkan EROĞLU danışmanlığında yürütülen “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Hizmet Çalışmaları” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Uzman, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, hamitcoskun734@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1287-2052

³ Prof. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, susranerkaneroglu@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0009-0006-7772-7218

1. GİRİŞ

Sosyal politika, bireylerin refah düzeylerini yükseltmek, sosyal riskleri azaltmak ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla devlet tarafından geliştirilen politika ve uygulamaların bütünüdür. Modern anlamda sosyal politika kavramı genellikle Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan sosyal sorunlarla ilişkilendirilse de tarihsel süreç içerisinde farklı toplumlar sosyal koruma ve yardımlaşma mekanizmalarının çeşitli biçimlerde geliştiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti de bu anlamda zengin bir sosyal yardım geleneğine sahip olmuştur. Vakıflar, imaretler, darüşşifalar, loncalar ve çeşitli hayır kurumları yüzyıllar boyunca toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılayan temel yapılar olarak faaliyet göstermiştir. Bununla birlikte XIX. yüzyılda yaşanan ekonomik dönüşümler, kentleşme, göç hareketleri, savaşlar ve devletin merkezi yapısını güçlendirme çabaları geleneksel yardım mekanizmalarının yetersiz kalmasına neden olmuştur.

Özellikle Tanzimat sonrasında hız kazanan modernleşme süreci, sosyal yardım faaliyetlerinin devlet tarafından daha sistematik biçimde ele alınmasını gündeme getirmiştir. Bu dönüşümün en belirgin örnekleri ise Sultan II. Abdülhamid döneminde ortaya çıkmıştır. Eğitim, sağlık, sosyal yardım ve çocuk koruma alanlarında kurulan kurumlar yalnızca dönemin ihtiyaçlarına cevap vermekle kalmamış, aynı zamanda Cumhuriyet döneminde gelişecek sosyal hizmet sisteminin de temelini oluşturmuştur.

Literatürde II. Abdülhamid dönemi çoğunlukla eğitim reformları, merkeziyetçi yönetim anlayışı, dış politika ve modernleşme girişimleri bağlamında incelenmektedir. Buna karşılık, dönemin sosyal politika uygulamaları görece daha sınırlı biçimde ele alınmıştır. Oysa Darülaceze, Darüşşafaka, Hamidiye Etfal Hastanesi ve diğer sosyal hizmet kurumları Osmanlı modernleşmesinin sosyal boyutunu anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen sosyal politika uygulamalarını kurumsallaşma perspektifinden değerlendirmek ve bu uygulamaların Osmanlı sosyal devlet anlayışının gelişimine katkılarını ortaya koymaktır.

2. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Sosyal politika literatüründe devletin sosyal sorunlara müdahalesi, refah devleti kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Marshall (1950) sosyal vatandaşlık kavramını geliştirerek bireylerin sosyal haklarının devlet tarafından güvence altına alınması gerektiğini savunmuştur. Titmuss (1974) ise sosyal politikayı toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya yönelik kamu müdahaleleri olarak tanımlamaktadır.

Sosyal hizmet literatüründe ise sosyal politika uygulamalarının kurumsallaşması, bireylerin yalnızca ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması değil, aynı zamanda sosyal işlevselliklerinin güçlendirilmesini amaçlayan profesyonel müdahaleler bütünü olarak değerlendirilmektedir (Acar ve Çamur Duyan, 2003). Türkiye’de sosyal hizmet uygulamalarının gelişim süreci de sosyal politika kurumlarının tarihsel dönüşümü ile yakından ilişkilidir (Selçuk ve Güzel, 2016). Reçber (2019), sosyal hizmet uygulamalarının tarihsel gelişiminin devletin sosyal politika kapasitesindeki dönüşümle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Osmanlı Devleti doğrudan modern anlamda bir refah devleti olarak değerlendirilemeye de özellikle XIX. yüzyılın son çeyreğinde sosyal koruma işlevlerini üstlenmeye başlayan bir devlet görünümü sergilemiştir. Özbek (2002)’ye göre Osmanlı sosyal yardım sistemi geleneksel vakıf kültürü ile modern bürokratik devlet anlayışının birleşmesi sonucunda yeni bir niteliğe kavuşmuştur.

Osmanlı sosyal yardım sistemi üzerine yapılan çalışmalar genellikle vakıf kurumları ve geleneksel hayır faaliyetlerine odaklanmaktadır (Kongar, 1972; Özbek, 2002). Bununla birlikte son yıllarda yapılan araştırmalar, II. Abdülhamid döneminde sosyal yardım faaliyetlerinin devlet denetimine alınarak kurumsal yapılara dönüştürüldüğünü göstermektedir (Karataşer, 2020; Kapıcı, 2012).

Darülaceze üzerine yapılan çalışmalar, kurumun Osmanlı Devleti tarafından planlanan ilk modern sosyal refah kurumu olduğunu ortaya koymaktadır. Kurumun yalnızca dilencileri toplamak amacıyla değil, yaşlılar, engelliler, kimsesiz çocuklar ve yoksullar için çok yönlü sosyal hizmetler sunmak amacıyla kurulduğu belirtilmektedir. Bunun yanında, Darüşşafaka üzerine yapılan araştırmalar eğitimin sosyal politika aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Literatürde Hamidiye Etfal Hastanesi'nin çocuk sağlığı alanında, Darüleytamların ise savaş ve göçler sonucunda ortaya çıkan yetim sorununa çözüm üretme amacıyla kurulduğu ifade edilmektedir. Ancak bu kurumların bir bütün olarak değerlendirilmesi ve Osmanlı modernleşmesi içerisindeki yerlerinin analiz edilmesi konusunda önemli bir boşluk bulunmaktadır.

Bu çalışma söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamakta ve II. Abdülhamid döneminde kurulan sosyal politika kurumlarını tek tek ele almak yerine kurumsallaşma ve sosyal devletleşme perspektifi içerisinde incelemektedir. Demirci Akyol (2013) da II. Abdülhamid dönemindeki sosyal politika uygulamalarının merkezi yönetimin sosyal refah alanındaki kurumsallaşmasını hızlandırdığını ifade etmektedir.

3. YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak tasarlanmıştır. Çalışmada tarihsel araştırma yöntemi ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır.

Tarihsel araştırmalar geçmişte meydana gelen olayların, kurumların ve uygulamaların mevcut belgeler ve yazılı kaynaklar aracılığıyla incelenmesine olanak sağlamaktadır (Karasar, 2023). Bu bağlamda araştırmanın temel veri kaynaklarını Osmanlı sosyal politikası, sosyal hizmet tarihi ve II. Abdülhamid dönemi üzerine hazırlanmış kitaplar, makaleler, tezler ve resmi yayınlar oluşturmaktadır.

Araştırmanın temel hareket noktasını Hamit Coşkun tarafından hazırlanan “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Hizmet Çalışmaları” başlıklı yüksek lisans tezinde yer alan bulgular oluşturmaktadır. Tezde ele alınan sosyal politika kurumları yeniden değerlendirilmiş ve sosyal devlet kuramı ile kurumsallaşma perspektifi çerçevesinde analiz edilmiştir.

Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle araştırma konusu ile ilgili veriler toplanmış, ardından tematik kodlama yapılarak sosyal yardımın kurumsallaşması, çocuk koruma politikaları, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri ve sosyal koruma mekanizmaları olmak üzere beş temel tema altında sınıflandırılmıştır. Son aşamada elde edilen bulgular Osmanlı modernleşmesi ve sosyal devlet tartışmaları çerçevesinde yorumlanmıştır.

Araştırmanın en önemli sınırlılığı, çalışmanın ikincil veri kaynaklarına dayanmasıdır. Bununla birlikte, farklı akademik kaynakların karşılaştırmalı biçimde incelenmesi yoluyla araştırmanın güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında incelenen veriler, II. Abdülhamid döneminde sosyal yardım faaliyetlerinin geleneksel vakıf ve hayır anlayışının ötesine geçerek devlet merkezli ve

kurumsal bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Bu dönüşümün en önemli göstergeleri Darülaceze, Darüşşafaka, Hamidiye Etfal Hastanesi, Darülhayr-ı Âlî, Eytam Sandıkları ve Darüleytamlar gibi kurumlarda görülmektedir.

4.1. Darülaceze: Devlet Eliyle Kurumsallaşan Sosyal Yardım Modeli

II. Abdülhamid döneminin en önemli sosyal politika kurumlarından biri olan Darülaceze, Osmanlı Devleti tarafından planlanarak oluşturulan ilk kapsamlı sosyal refah kurumlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Kurumun kuruluş gerekçesi İstanbul'da giderek artan dilencilik, yoksulluk, kimsesizlik ve sahipsiz çocuklar sorununa çözüm üretmektir (Yıldırım, 1997).

Darülaceze'nin kuruluş süreci doğrudan Sultan II. Abdülhamid'in himayesinde yürütülmüştür. Halil Rıfat Paşa başkanlığında oluşturulan komisyonun yaptığı incelemeler sonucunda kurumun Okmeydanı'nda kurulmasına karar verilmiştir. Kuruluş maliyetinin önemli bir kısmı padişah tarafından karşılanmış; II. Abdülhamid kendi şahsi servetinden 10.000 altın lira bağışlamış, ayrıca 7.000 altın lira değerindeki eşyasını da kuruma tahsis etmiştir (Yıldırım, 1997). Bunun yanında bağış kampanyaları ve piyango gelirleriyle kurumun finansmanı desteklenmiştir (Karataşer, 2020). Birol (2017)'ye göre Darülaceze'nin inşa süreci yalnızca sosyal yardım politikalarının değil, aynı zamanda II. Abdülhamid'in merkezi yönetim anlayışının da önemli göstergelerinden biridir.

Darülaceze'nin kuruluşuna ilişkin dikkat çekici hususlardan biri, kurumun yalnızca dilencileri toplama amacıyla tasarlanmamış olmasıdır. Kurum bünyesinde yaşlılar, engelliler, kimsesiz çocuklar ve çalışma gücünü kaybetmiş bireyler için bakım hizmetleri sunulmuş; hastane, kreş, yetimhane ve üretim atölyeleri oluşturulmuştur (Karatay, 2007). Bu durum kurumun yalnızca yardım sağlayan bir kuruluş değil, aynı zamanda rehabilite edici ve üretime katılımı teşvik eden bir sosyal hizmet modeli olduğunu göstermektedir.

Darülaceze'nin bir diğer önemli özelliği din, mezhep ve etnik köken ayrımı gözetmeksizin hizmet sunmasıdır. Kuruma kabul edilen bireylerin Müslüman, Hristiyan veya Yahudi olmaları herhangi bir farklılık oluşturmamıştır. Nizamname hükümlerine göre İstanbul'da doğmuş veya İstanbul'da ikamet eden ihtiyaç sahibi bireylerin kuruma kabul edilmeleri öngörülmüştür (Aytekin, 2006). Özbek (2016) Darülaceze'nin Osmanlı kent yoksulluğunun yönetiminde klasik vakıf sisteminden farklı olarak modern sosyal politika anlayışını temsil ettiğini vurgulamaktadır.

Özbek (2004)'e göre Darülaceze, Osmanlı sosyal yardım sisteminde devletin doğrudan müdahil olduğu yeni bir sosyal refah anlayışını temsil etmektedir. Geleneksel vakıf sisteminden farklı olarak doğrudan devlet tarafından planlanması ve yönetilmesi, Osmanlı sosyal politikasının kurumsallaşma sürecindeki önemini ortaya koymaktadır.

4.2. Darüşşafaka: Eğitim Yoluyla Sosyal Hareketlilik

Darüşşafaka, Osmanlı Devleti'nde eğitim temelli sosyal politikanın en önemli örneklerinden biridir. Kurumun temel amacı babasını kaybetmiş ve ekonomik açıdan dezavantajlı durumda bulunan çocuklara nitelikli eğitim imkânı sunmaktır.

Darüşşafaka'nın sosyal politika açısından önemi, yoksulluğu yalnızca ekonomik yardım ekseninde değerlendirmemesidir. Kurum, eğitim yoluyla bireylerin toplumsal hayata katılmalarını ve meslek sahibi olmalarını hedeflemiştir. Bu yaklaşım modern sosyal politika anlayışında “önleyici sosyal politika” olarak tanımlanan uygulamalarla benzerlik göstermektedir.

II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen yatırımların önemli bir parçası olan Darüşşafaka, sosyal yardımın eğitimle bütünleşmesini sağlamıştır. Böylece yardım alan bireylerin gelecekte kendi geçimlerini sağlayabilecek yeterliliklere ulaşmaları amaçlanmıştır. Bu durum sosyal politikanın yalnızca mevcut sorunları hafifletme değil, gelecekte ortaya çıkabilecek sosyal riskleri önleme işlevi de üstlendiğini göstermektedir.

4.3. Eytam Sandıkları: Yetim Mallarının Korunması

Osmanlı Devleti'nde savaşlar, salgın hastalıklar ve yüksek ölüm oranları nedeniyle yetim kalan çocukların sayısı oldukça fazlaydı. Bu durum, yetim çocukların mal varlıklarının korunmasına yönelik özel mekanizmaların oluşturulmasını gerekli kılmıştır.

Bu amaçla oluşturulan Eytam Sandıkları, yetimlere ait malların kayıt altına alınmasını ve korunmasını sağlamıştır. Böylece devlet yalnızca yardım eden bir aktör değil, aynı zamanda çocukların ekonomik haklarını koruyan ve geleceğe yönelik güvence oluşturan bir kurum niteliği kazanmıştır. Eytam Sandıkları uygulaması, Osmanlı sosyal politikasının yalnızca yardım dağıtımına dayalı olmadığını; hukuki ve mali koruma mekanizmalarını da içerdiğini göstermektedir. Özcan (2006), Eytam Sandıklarının yalnızca mali bir yapı olmadığını, aynı zamanda çocuk haklarının korunmasına yönelik erken dönem sosyal güvenlik mekanizmalarından biri olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Yazıcı (2007), Osmanlı'da yetimlerin korunmasına ilişkin uygulamaların sosyal devlet anlayışının tarihsel kökenlerini oluşturduğunu ifade etmektedir.

4.4. Darülhayr-ı Âlî: Koruyucu Sosyal Hizmet Anlayışı

II. Abdülhamid döneminde çocuklara yönelik gerçekleştirilen sosyal politika uygulamalarından biri de Darülhayr-ı Âlî'dir. Kurum, korunmaya muhtaç çocukların barınma, eğitim ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur.

Darülhayr-ı Âlî'nin temel amacı yalnızca çocukların mevcut ihtiyaçlarını karşılamak değil, onların topluma uyum sağlayan ve üretken bireyler olarak yetişmelerini sağlamaktır. Bu nedenle kurum bünyesinde eğitim faaliyetlerine ve meslek edindirmeye özel önem verilmiştir. Bu yaklaşım, Osmanlı sosyal politikasında yardım anlayışının pasif koruma modelinden aktif sosyal entegrasyon modeline doğru dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Özbek (1999)'a göre Darülhayr-ı Âlî, II. Abdülhamid döneminde korunmaya muhtaç çocukların toplumsal bütünleşmesini hedefleyen en önemli sosyal kurumlar arasında yer almaktadır.

4.5. Darüleytamlar: Savaş Yetimlerine Yönelik Sosyal Koruma

Balkan Savaşları sonrasında yaşanan yoğun göç hareketleri ve savaşların yarattığı demografik kayıplar, çok sayıda çocuğun yetim kalmasına neden olmuştur. Darüşşafaka ve Darülaceze gibi mevcut kurumların bu ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalması üzerine Darüleytamların kurulmasına karar verilmiştir (Kapıcı, 2012).

Darüleytamlar, savaş mağduru çocuklara barınma, eğitim ve bakım hizmetleri sunmayı amaçlayan kurumlardır. Kuruluş süreci Maarif Nezareti tarafından yürütülmüş ve çocukların eğitim yoluyla topluma kazandırılması hedeflenmiştir.

Bu kurumlar, Osmanlı Devleti'nin sosyal risklere karşı geliştirdiği kurumsal çözümlerin önemli örneklerinden biridir. Özellikle savaşın ortaya çıkardığı sosyal sorunlara yönelik sistemli bir müdahale mekanizması oluşturmaları bakımından dikkat çekmektedir.

4.6. Hamidiye Etfal Hastanesi: Çocuk Sağlığının Kamusal Bir Sorumluluk Haline Gelmesi

II. Abdülhamid döneminin sağlık alanındaki en önemli yatırımlarından biri Hamidiye Etfal Hastanesi'dir. Hastane, çocuk sağlığı alanında uzmanlaşmış ilk modern sağlık kurumlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Hamidiye Etfal Hastanesi'nin kuruluşu, devletin çocuk sağlığını kamusal bir sorumluluk olarak görmeye başladığını göstermektedir. Çocuk ölümlerinin azaltılması, modern tıbbi yöntemlerin uygulanması ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması kurumun temel amaçları arasında yer almıştır. Aslan ve Erdem (2017)'ye göre Hamidiye Etfal Hastanesi, Osmanlı sağlık sisteminde uzmanlaşmış çocuk hastanelerinin gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. Eraslan (2018), hastanenin yalnızca tedavi hizmeti sunmadığını, aynı zamanda modern pediatri anlayışının Osmanlı'daki ilk kurumsal örneklerinden biri olduğunu belirtmektedir. Bu durum sosyal politikanın yalnızca yardım faaliyetlerinden ibaret olmadığını; sağlık hizmetlerinin de sosyal refahın önemli bir bileşeni olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

5. TARTIŞMA

Araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde, II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen sosyal politika uygulamalarının Osmanlı Devleti'nin sosyal yardım anlayışında önemli bir paradigma değişimine işaret ettiği görülmektedir. Bu değişim yalnızca yeni kurumların kurulmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda sosyal sorunların algılanış biçimini ve devletin bu sorunlar karşısındaki konumunu da dönüştürmüştür.

Osmanlı Devleti'nde sosyal yardım faaliyetleri yüzyıllar boyunca vakıflar, imaretler, loncalar ve çeşitli hayır kuruluşları aracılığıyla yürütülmüştür. Ancak XIX. yüzyılın sonlarında artan şehirleşme, göç hareketleri, savaşlar ve ekonomik sorunlar karşısında geleneksel mekanizmaların tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. Bu nedenle devlet sosyal yardım alanında daha aktif rol üstlenmeye başlamıştır. Darülaceze'nin kuruluş süreci bu dönüşümün en belirgin örneklerinden biridir. Kurumun doğrudan devlet tarafından planlanması, finansmanının önemli ölçüde merkezi yönetim tarafından karşılanması ve faaliyetlerinin nizamnamelerle düzenlenmesi, sosyal yardımın kurumsallaşma sürecini açık biçimde göstermektedir (Kapıcı, 2012; Yıldırım, 1997).

Darülaceze örneğinde dikkat çeken bir diğer unsur, kurumun yalnızca yardım dağıtan bir yapı olarak tasarlanmamış olmasıdır. Hastane, kreş, yetimhane ve üretim atölyelerini aynı çatı altında bulundurması, dönemin sosyal sorunlarına bütüncül bir yaklaşımla çözüm üretme çabasını göstermektedir. Karatay (2007)'nin de belirttiği gibi Darülaceze bir bakıma Avrupa'daki çalışma evleri ve sosyal refah kurumlarının Osmanlı şartlarına uyarlanmış bir örneğini oluşturmaktadır. Bu durum Osmanlı modernleşmesinin yalnızca Batı kurumlarını taklit etmekten ibaret olmadığını, mevcut toplumsal yapıya uygun sentezler üretmeye çalıştığını göstermektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu ikinci önemli bulgu, II. Abdülhamid döneminde sosyal yardım anlayışının eğitimle bütünleşmesidir. Darüşşafaka, Darülhayr-ı Âlî ve Darüleytamlar incelendiğinde, devletin yalnızca mevcut ihtiyaçları karşılamayı değil, bireyleri gelecekte kendi yaşamlarını sürdürebilecek bilgi ve becerilerle donatmayı amaçladığı görülmektedir. Özellikle yetim ve yoksul çocukların eğitim yoluyla topluma kazandırılması hedefi, dönemin sosyal politika anlayışının uzun vadeli bir perspektife sahip olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım günümüzde "önleyici sosyal politika" olarak ifade edilen anlayışla önemli ölçüde benzerlik göstermektedir.

Eytam Sandıkları ve Darüleytamlar ise Osmanlı sosyal politikasının yalnızca yardım ve bakım hizmetlerinden oluşmadığını göstermektedir. Eytam Sandıkları aracılığıyla yetim mallarının korunması, devletin bireylerin ekonomik haklarını koruma sorumluluğunu üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Osmanlı sosyal politikası yalnızca hayırseverlik temelli bir sistem olmaktan çıkmakta, hukuki ve ekonomik güvence mekanizmalarını da içeren daha kapsamlı bir yapıya dönüşmektedir.

Hamidiye Etfal Hastanesi'nin kuruluşu, sağlık hizmetlerinin sosyal politika kapsamına dâhil edilmeye başlandığını göstermektedir. Çocuk ölümlerinin azaltılması, modern tıbbi uygulamaların yaygınlaştırılması ve çocuk sağlığının kamusal bir sorumluluk olarak ele alınması, dönemin sosyal refah anlayışının genişlediğine işaret etmektedir. Böylece sosyal politika yalnızca yoksullukla mücadele eden bir alan olmaktan çıkarak eğitim, sağlık ve çocuk koruma hizmetlerini de kapsayan çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür.

Araştırma bulgularının ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, II. Abdülhamid dönemindeki sosyal politika uygulamalarının Osmanlı modernleşmesinin sosyal boyutunu temsil etmesidir. Literatürde Osmanlı modernleşmesi çoğunlukla askerî reformlar, bürokratik yeniden yapılanma ve eğitim politikaları üzerinden açıklanmaktadır. Ancak incelenen kurumlar göstermektedir ki modernleşme süreci aynı zamanda sosyal yardım ve sosyal koruma alanlarında da önemli dönüşümler içermektedir. Özellikle Darülaceze, Hamidiye Etfal Hastanesi ve Darüşşafaka gibi kurumlar, devletin toplumsal refahı artırma yönündeki kurumsal kapasitesinin geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu değerlendirme, Demirci Akyol'un (2013) sosyal politika uygulamalarını devlet kapasitesinin gelişimi bağlamında ele alan yaklaşımıyla da örtüşmektedir.

Bu noktada tezin sonuç kısmında da vurgulandığı üzere, II. Abdülhamid döneminde oluşturulan sosyal politika kurumlarının önemli bir bölümü Cumhuriyet dönemine aktarılmış ve günümüzde de varlıklarını sürdürmüştür (Coşkun, 2025). Darülaceze, Darüşşafaka ve çocuk koruma alanındaki kurumsal yapılanmalar bunun en belirgin örnekleridir. Bu süreklilik, söz konusu kurumların yalnızca dönemsel ihtiyaçlara cevap veren yapılar olmadığını, aynı zamanda Türkiye'deki sosyal politika geleneğinin kurumsal temellerini oluşturduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak araştırma bulguları, II. Abdülhamid döneminin sosyal politika tarihindeki yerinin yalnızca yardım faaliyetleriyle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Bu dönemde gerçekleştirilen uygulamalar, geleneksel Osmanlı yardım anlayışı ile Avrupa'da gelişen modern sosyal politika yaklaşımlarının bir sentezi niteliğindedir. Nitekim tezin genel bulguları da II. Abdülhamid'in modernleşme sürecinde geleneksel yapıyı tamamen terk etmek yerine onu koruyarak dönüştürmeyi amaçladığını göstermektedir. Bu nedenle II. Abdülhamid dönemi sosyal politika uygulamaları, Osmanlı Devleti'nde sosyal hizmetlerin kurumsallaşma sürecinin en önemli aşamalarından biri olarak değerlendirilebilir (Özbek, 2004; Karataşer, 2020; Kapıcı, 2012).

6. SONUÇ

Bu araştırma, II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen sosyal politika uygulamalarını Osmanlı modernleşmesinin sosyal boyutu çerçevesinde incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma bulguları, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin sosyal yardım faaliyetlerini geleneksel hayır anlayışının ötesine taşıyarak daha sistemli ve kurumsal bir yapıya dönüştürdüğünü göstermektedir.

İncelenen kurumlar arasında yer alan Darülaceze, Darüşşafaka, Hamidiye Etfal Hastanesi, Darülhayr-ı Âlî, Eytam Sandıkları ve Darüleytamlar farklı hedef kitlelere hizmet vermelerine rağmen ortak bir sosyal politika anlayışının ürünüdür. Bu kurumlar aracılığıyla

devlet; yaşlılar, engelliler, yoksullar, yetimler, korunmaya muhtaç çocuklar ve hastalar gibi sosyal risk gruplarına yönelik müdahalelerde bulunmuştur.

Araştırmanın ortaya koyduğu ilk önemli sonuç, II. Abdülhamid döneminde sosyal yardım faaliyetlerinin devlet tarafından planlanan ve denetlenen kurumsal yapılara dönüştürülmesidir. Özellikle Darülaceze örneği, Osmanlı Devleti'nin sosyal refah alanında doğrudan sorumluluk üstlendiğini göstermektedir. Daha önce büyük ölçüde vakıflar ve yerel hayır kurumları tarafından yürütülen faaliyetler bu dönemde merkezi yönetimin denetimine girmeye başlamıştır.

İkinci önemli sonuç, sosyal politikanın eğitim ve insan sermayesi perspektifiyle ele alınmasıdır. Darüşşafaka, Darülhayr-ı Âlî ve Darüleytamlar yalnızca bakım ve koruma hizmetleri sunmamış; aynı zamanda bireylerin eğitim yoluyla toplumsal hayata katılmalarını amaçlamışlardır. Bu yönüyle söz konusu kurumlar günümüzde önleyici sosyal politika olarak adlandırılan yaklaşımın erken örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Üçüncü önemli sonuç ise sağlık hizmetlerinin sosyal politika kapsamına dahil edilmesidir. Hamidiye Etfal Hastanesi'nin kuruluşu, çocuk sağlığının kamusal bir sorumluluk olarak görülmeye başlandığını göstermektedir. Böylece sosyal refah anlayışı yalnızca ekonomik yardım faaliyetleriyle sınırlı kalmamış; eğitim, sağlık ve çocuk koruma hizmetlerini de içeren çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, II. Abdülhamid döneminin Osmanlı sosyal politika tarihindeki en önemli kurumsallaşma aşamalarından birini temsil ettiği söylenebilir. Bu dönemde oluşturulan kurumların önemli bir kısmının Cumhuriyet dönemine aktarılmış olması, gerçekleştirilen dönüşümün kalıcı niteliğini ortaya koymaktadır. Özbek'in (2016) de belirttiği gibi, bu kurumsal süreklilik Osmanlı sosyal yardım sisteminin Cumhuriyet dönemindeki sosyal politika kurumlarına önemli ölçüde miras bıraktığını göstermektedir.

7. TEORİK KATKI: OSMANLI HİBRİT SOSYAL DEVLET MODELİ ÖNERİSİ

Bu çalışmanın literatüre sunduğu temel katkı, II. Abdülhamid döneminde ortaya çıkan sosyal politika uygulamalarının kavramsal olarak yeniden değerlendirilmesidir. Mevcut literatürde Osmanlı sosyal yardım sistemi çoğunlukla iki farklı yaklaşım çerçevesinde açıklanmaktadır. Birinci yaklaşım, Osmanlı sosyal yardım sistemini vakıflar ve hayır kurumları ekseninde geleneksel bir yardım modeli olarak değerlendirmektedir. İkinci yaklaşım ise XIX. yüzyılda Batı Avrupa'dan etkilenecek gelişen modern sosyal politika kurumlarına vurgu yapmaktadır.

Ancak bu araştırmanın bulguları, II. Abdülhamid dönemindeki uygulamaların yalnızca bu iki kategoriden biriyle açıklanamayacağını göstermektedir. İncelenen kurumlar hem geleneksel Osmanlı yardım kültürünün unsurlarını taşımakta hem de modern bürokratik devlet anlayışının özelliklerini yansıtmaktadır. Örneğin Darülaceze'nin finansmanında bağışlar ve hayır faaliyetleri önemli yer tutarken, kurumun kuruluşu, yönetimi ve denetimi doğrudan devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde Darüşşafaka ve Darüleytamlar geleneksel koruma anlayışını sürdürmekle birlikte modern eğitim ve meslek edindirme uygulamalarını da bünyelerinde barındırmıştır.

Bu nedenle çalışma kapsamında II. Abdülhamid dönemindeki sosyal politika uygulamalarını açıklamak amacıyla “Osmanlı Hibrit Sosyal Devlet Modeli” kavramı önerilmektedir. Bu model üç temel özellik taşımaktadır:

Birinci Özellik: Geleneksel vakıf ve hayır kültürünün devam ettirilmesi.

İkinci Özellik: Sosyal yardım faaliyetlerinin merkezi devlet tarafından planlanması ve denetlenmesi.

Üçüncü Özellik: Eğitim, sağlık ve sosyal koruma hizmetlerinin aynı sosyal refah anlayışı içerisinde bütünleştirilmesi.

Bu yönüyle Osmanlı Hibrit Sosyal Devlet Modeli, Batı Avrupa refah devleti modellerinin doğrudan bir kopyası olmadığı gibi yalnızca geleneksel yardım mekanizmalarından oluşan bir yapı da değildir. Aksine, geleneksel kurumlarla modern devlet mekanizmalarının bir araya geldiği özgün bir sosyal politika modelidir. Dolayısıyla Osmanlı modernleşmesinin yalnızca askerî, siyasal ve bürokratik dönüşümler üzerinden değil, sosyal politika alanındaki kurumsal dönüşümler üzerinden de değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Tablo 1. II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Politika Kurumlarının Karşılaştırmalı Analizi

Kurum	Hedef Kitle	Temel Hizmet Alanı	Kurumsal Katkı
Darülaceze	Yaşlılar, engelliler, yoksullar, kimsesizler	Barınma, bakım, sağlık, meslek edindirme	Devlet eliyle kurulan ilk kapsamlı sosyal refah kurumu
Darüşşafaka	Yetim ve yoksul çocuklar	Eğitim ve sosyal destek	Eğitim temelli sosyal hareketlilik
Eytam Sandıkları	Yetim çocuklar	Mali koruma ve vesayet	Sosyal korumanın hukuki boyutu
Darülhayr-ı Âlî	Korunmaya muhtaç çocuklar	Eğitim, bakım ve rehabilitasyon	Koruyucu sosyal hizmet modeli
Darüleytamlar	Savaş yetimleri	Barınma ve eğitim	Çocuk refahı politikalarının yaygınlaşması
Hamidiye Etfal Hastanesi	Çocuklar	Sağlık hizmetleri	Çocuk sağlığında modernleşme

KAYNAKÇA

- Acar, H., Çamur Duyan, G. (2003). Dünyada sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 1–19.
- Aslan, S., Erdem, R. (2017). Hastanelerin tarihsel gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 7–21.
- Aytekin, H. (2006). *1914–1924 yılları arasında korunmaya muhtaç çocuklar ve eğitimleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Birol, N. (2017). Abdülhamid dönemi hayır kurumlarından Darülaceze'nin yapımı ve Halil Rıfat Paşa'nın çalışmaları. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5(13), 33–53. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.325711>
- Coşkun, H. (2025). *Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal hizmet çalışmaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye.
- Demirci Akyol, E. (2013). Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal politika uygulamaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 13(31), 34–54.
- Eraslan, C. (2018). *Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Müesseseleri: Hastaneler*. İstanbul.

- Kapcı, Z. H. (2012). *Yetimlere yönelik bir eğitim kurumu Darülhayr-ı Âlî* (Doktora tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Karasar, N. (2023). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (38. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karataşer, B. (2020). Darülaceze'nin kuruluş gelir giderleri üzerine bir değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 793–810.
- Karatay, A. (2007). *Cumhuriyet dönemi korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin politikanın oluşumu* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kongar, E. (1972). *Sosyal Çalışmalar ve Toplumsal Değişme*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özbek, N. (1999). II. Abdülhamid ve kimsesiz çocuklar: Darülhayr-ı Âlî. *Tarih ve Toplum*, 182, 10–20.
- Özbek, N. (2002). Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de sosyal devlet. *Toplum ve Bilim*, 92, 7–33.
- Özbek, N. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876–1914)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, N. (2016). Osmanlı'dan günümüze Darülaceze: Sosyal politika zihniyeti ve kent yoksulluğunun değişen niteliği. *Sosyal Tarih*, 52–64.
- Özcan, T. (2006). Osmanlı toplumunda yetimlerin himayesi ve eytam sandıkları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 103–121.
- Reçber, B. (2019). Sosyal hizmetin gelişiminde Türkiye'nin konumu: Teorik bir analiz. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 715–738.
- Selçuk, O., Güzel, B. (2016). Sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanı ve sosyal hizmet uygulamasının Türkiye ölçeğinde değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 461–469.
- Titmuss, R. M. (1974). *Social Policy: An Introduction*. London: Allen and Unwin.
- Yazıcı, N. (2007). Osmanlılarda yetimlerin korunması üzerine bazı değerlendirmeler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48(1), 1–46.
- Yıldırım, N. (1997). *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*. İstanbul: Darülaceze Vakfı Yayınları.